

ПОЕТИКА В УМОВАХ “КОГНІТИВНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ”

Леся Гливінська

Докторант, кафедра сучасної української мови,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
01601, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14, e-mail: franco@univ.kiev.ua
UDC 80:801.631.5:165.194

Lesia Hlyvinska. Poetics under conditions of “cognitive revolution”

The article describes cognitive poetics, one of the actual branches of knowledge related to the modern humanitarian science. Interdisciplinary / general philological / linguistic centric potential of the above mentioned field was comprehended. Approaches to subject of description in poetics were studied. Tendencies of poetic-cognitive analysis were generalized.

Key words: cognitivism, philology, cognitive poetics, interdisciplinarity, linguistic centric potential, language, literary artistic work.

У статті йдеться про когнітивну поетику – одну з актуальних царин сучасної гуманітаристики. Осмислено міждисциплінарний / загальнофілологічний / лінгвоцентричний потенціал означеної галузі. Розглянуто підходи щодо об'єкта опису в поетиці. Узагальнено тенденції поетико-когнітивного аналізу.

Ключові слова: когнітивізм, філологія, когнітивна поетика, міждисциплінарність, лінгвоцентризм, мова, літературно-художня творчість.

Філологія надалі стверджується в когнітивній іпостасі: мово- і літературознавство зберігають сталий інтерес до світу ментальних явищ. У зарубіжній гуманітаристиці знаходимо чимало періодичних видань актуальної спеціалізації, як-от: “Cognitive linguistics”, “Cognitive philology”, “Pragmatics and cognition”, “Rivista di filologia cognitiva”, “Studia linguistica cognitiva”. За співпраці вчених Східної Славії регулярно публікуються наукові збірники в новітніх серіях “Концептуальные исследования”, “Когнитивный и лингвальный миры” та ін.¹ Закономірно, що й для вітчизняних фахівців означена тематика залишається пріоритетною. Зокрема, нещодавно вийшли друком монографії А. Приходька (Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя, 2008); Л. Тарнашинської (Презумпція доцільності: абрис сучасної літературознавчої концептології. – К., 2008); С. Потапенка (Сучасний англословний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти. – Ніжин, 2009); Т. Бовсунівської (Когнітивна жанрологія і поетика. – К., 2010); В. Турчина (Гуманітарна фахова комунікація: лінгвокогнітивно-онтологічні аспекти. – Івано-Франківськ, 2011).

Варто зауважити, що предметні галузі когнітивної філології мають на сьогодні різний ступінь інституалізації. Так, метамова лінгвокогнітивістики вже не один раз була об'єктом термінографічного опису², а загальні відомості про галузь можна знайти в багатьох профі-

¹ Див., напр.: Лінгвістика XXI века (К., 2014); Человек. Язык. Культура (К., 2013); Восточнославянские языки и литературы в историческом и культурном контекстах: когнитивная лингвистика и концептуальные исследования (К., 2012).

² Відзначимо деякі видання: Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики (Харків, 2012); Краткий словарь когнитивных терминов (М., 1996); Evans V. A glossary of cognitive linguistics (Edinburgh, 2007).

льних енциклопедіях – вітчизняних і зарубіжних¹. Із лінгвістичної когнітології впорядковуються підручники, посібники², що виразно сигналізує про запити сучасної освіти, її увагу до проблем мовно-ментального буття людини. Інтенсивно розвивається й літературознавча когнітивістика: кількість її послідовників зростає ледь не щодня; формуються спеціалізовані підрозділи в академічних закладах; з'являються нові дослідницькі веб-проекти [див.: 6, 9; 28, 319]. А втім, це реалії віддаленої зарубіжної практики. На східнослов'янських теренах “роботи й турботи західних гуманітаріїв”³ певний час не мали резонансу. Відтак інформацію про літературознавчу когнітивістику містять лише окремі довідкові джерела⁴; потребує впорядкування актуальна термінологія; чекають на широку апробацію заявлені аналітичні прийоми.

Зауважимо, що когнітивний підхід по-різному адаптується до часткових питань лінгвістики і літературознавства. Наприклад, українські вчені ґрунтовніше осмислюють проблеми когнітивної фразеології (О. Селіванова), когнітивної ономастики (О. Карпенко), когнітивного термінознавства (В. Іващенко), когнітивної жанрології (Т. Бовсунівська), однак помітно менше цікавляться когнітивною фонетикою, когнітивною етимологією, когнітивною текстологією.

На етапі інституалізації перебуває нині й когнітивна поетика⁵. Додамо, що останнім часом у поетики з'явилося чимало цікавих епітетів, як-от: ейдетична, іконічна, імпліцитна, конгенеративна, лінгвокультурологічна. Розвиваються біопоетика, етнопоетика, метапоетика, міфопоетика, мнемопоетика, патопсихопоетика, психопоетика... Дискусія про кожну з них була б доречною і пізнавальною.

У світлі сказаного актуальність обраної теми дослідження видається обґрунтованою. Мету статті вбачаємо в осмисленні *когнітивної* поетики як міждисциплінарного феномену з уточненням її лінгвоцентричного потенціалу; в узагальненні підходів щодо об'єкта опису в поетиці; у розкритті ключових тенденцій поетико-когнітивного аналізу.

Привертає увагу цікаве спостереження, яке зробив Д. Ахакін, доцент Санкт-Петербурзького державного університету: донедавна програма “Перекладач Google” відтворювала англійську назву “*cognitive poetics*” у варіанті “*пізнавальна поетика*” (рос. “познавательная поэтика”) – нині таким варіантом стабільно є “*когнітивна поетика*” [2, 298]. Очевидно, що інтернаціоналізація терміна підтверджує його усталеність у науковому дискурсі.

Назва “когнітивна поетика” вже фігурує в українській “Вікіпедії”, проте згадується у статті мовознавчого змісту, а тлумачиться в літературознавчому аспекті – “як когнітивна

---

¹ Див., напр.: Українська мова: енциклопедія (К., 2007. – С. 268-269); Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий. Русский язык: в 2 т. (Т. 1. – М., 2008 – С. 80-85); International encyclopedia of linguistics: in 4 vol. (Vol. 1. – New York, 2003. – P. 335).

² Див. бібліографію у вид.: Скребцова Т. Г. Когнитивная лингвистика: курс лекций (СПб., 2012. – С. 235-250).

³ Див.: [28, 318].

⁴ Пор.: Лозинская Е. В. Когнитивное литературоведение // Западное литературоведение XX века: энциклопедия (М., 2004. – С. 181-184).

⁵ У статті термін “поетика” використовуємо за традицією, у двох змістових планах: у гносеологічному розумінні – на позначення науки художньої майстерності; в онтологічному сенсі – для характеристики самої естетично мотивованої діяльності, її фактів, закономірностей, принципів; власне мистецьких особливостей твору, “секретів” майстерності, художності. Водночас погоджуємося з думкою дослідників (Ю. Тимошенко, А. Ткаченка, М. Тростнікова та ін.), які пропонують розподілити дефініції між різними номінаціями: науку називати поетологією, а об'єкт її вивчення – поетикою.

теорія літератури” [http://uk.wikipedia.org/wiki/Когнітивна_лінгвістика> 27.11.2014]. Прикметно, що на російській сторінці популярного електронного ресурсу аналогічний матеріал послідовно експлікується в лінгвістичній площині: про когнітивну поетику йдеться як про важливу царину сучасної стилістики [http://ru.wikipedia.org/wiki/Когнитивная_лингвистика> 27.11.2014]. Відзначимо, що англомова версія вільної енциклопедії містить окрему статтю з когнітивної поетики, де актуальні відомості викладено в цілому з літературознавчих позицій [http://en.wikipedia.org/wiki/Cognitive_poetics> 27.11.2014].

Інтерес до поетологічної проблематики традиційно виявляють і лінгвісти, і літературознавці¹. Не завжди вони доходять порозуміння, обстоюючи право на поетику², але саме зараз, в умовах синкретизації наук, формується підґрунтя для конструктивної співпраці філологів. Відтак підкреслимо, що інтерпретація, здійснювана на засадах поетики, має спиратися на “*філологічне*”³ дослідження поетичної функції тих чи тих компонентів власне мовної, образно-сислової, структурно-композиційної системи тексту, цілісного твору”, і у виборі стратегії аналізу “не повинно існувати проблеми домінантного – периферійного щодо лінгвістичного чи літературознавчого” [22, 34].

“Когнітивна революція” не змінила загальнофілологічних настанов поетики, утім, закономірно, що позначилася на її розвиткові.

Однією з принципів засад когнітології називають міждисциплінарність. Перспективи ефективного опису людської когніції вбачають у своєрідному альянсі наук, у якісному синтезі гуманітарних і природничих знань. Пор.: “Когнітивісти приречені на міждисциплінарність... Тільки спільними зусиллями психології, лінгвістики, антропології, філософії, комп’ютерології (computer science) можна відповісти на питання про сутність розуму, про осмислення досвіду, про організацію концептуальних систем” [див.: 14, 23].

Синкретичний підхід є, звичайно, нагальним для поетики, яка прагне розкрити механізми художнього мислення, змоделювати структуру авторської свідомості, визначити ментальні закономірності творення поетичного тощо. При цьому маємо визнати, що за межі філологічного “терену” поетика виходить поступово. Характер її співпраці з іншими науками видається не стільки інтердисциплінарним, скільки міждискурсивним⁴: відбувається запозичення ідей, методів, термінологічного інструментарію, але про конструктивний “обмін цінностями” ще не йдеться. У разі міждисциплінарності наукові контакти є вже взаємовигідними, рівноправними, обопільною є зацікавленість у здобутті таких знань, що збагатили б кожную галузь. Ця друга модель співпраці, зрозуміло, є найбільш прийнятною.

Загалом, у нинішніх умовах категорійно-методологічного плюралізму остаточне з’ясування дисциплінарного статусу когнітивної поетики, а також вироблення її цілісної теорії залишаються завданнями на перспективу. Порівнювана з “*парасолькою*”, що “може вкривати надзвичайно різномірні локальні конфігурації підходів і пріоритетів” [1, 9], когнітивна поетика осмислюється фактично в тих самих словообразах, що й когнітологія як наука

---

¹ Термін “поетика” усталився як родовий, про що свідчить його фіксація в галузевих словниках. Пор. у вид.: Українська мова: енциклопедія (К., 2007. – С. 520-521); Літературознавча енциклопедія: у 2 т. (Т. 2. – К., 2007. – С. 233-236); Мала філологічна енциклопедія (К., 2007. – С. 318).

² Про ще не написану історію “боротьби ідей” див.: Григорьев В. П. Поэтика слова (М., 1979. – С. 3-9, 22-25, 38-39, 50-52).

³ Тут і далі в цитатах курсив наш. – Л. Г.

⁴ Про форми міжгалузевої інтеграції див., напр.: Richardson A. The neural sublime: cognitive theories and romantic texts (Baltimore, 2010); Bruhn M. J. Harmonious Madness: the poetics of analogy at the limits of blending theory // Poetics today. – 2011. – Vol. 32. – № 3/4. – P. 619-662.

комплексна. Звернімо увагу на висновок О. Кубрякової: "...КН [когнітивна наука. – Л. Г.] – це не стільки наука з точним уявленням про об'єкти, що їх вона намагається аналізувати, скільки "зонтиковий" термін, що вкриває зібрані під "зонтиком" дисципліни для реалізації ними особливої міждисциплінарної програми" [19, 35].

Якщо з одного боку, когнітивна поетика обирає курс на входження в широкий науковий контекст, на поглиблення взаємозв'язків із різними предметними галузями, то з іншого боку, вона очевидно демонструє локальні пріоритети ("традиційно власні"), а саме: лінгвоцентричні.

Філолог (отже й поетолог), аналізуючи словесну і не-словесну дійсність, щоразу має справу з "мовними документами". "...Йому не треба бути економістом, але розуміти економічне дослідження він зобов'язаний; він може не писати віршів, але розуміти вірші мусить... усе написане, надруковане, мовлене належить досягнути філологів" [9, 93]. Доповнимо ці слова Г. Винокура судженнями його наступника В. Григор'єва: глибину філологічного проникнення в текст безпосередньо визначають "наші фундаментальні уявлення про функціонування мови" [12, 492].

Із погляду теоретиків когнітивізму, "мова – основний топік когнітивної науки" (Г. Гарман)¹. Аксиоматично сприймається нині позиція Е. Сепіра, викладена майже сто років назад: культура вказує на те, що робить і думає суспільство, а мова сигналізує про те, як думають [24, 193]. Пор. твердження сучасних дослідників: більшою мірою, ніж культура й суспільство, мова наближає до розуміння людської поведінки [див.: 14, 19]. Саме мовній діяльності приписують роль провідного модусу когніції. На переконання фахівців, мова є тим сегментом ментальної системи людини, що об'єктивує всі процеси цієї системи. Основу концептуального аналізу вбачають у докладному вивченні насамперед *лінгвальних* репрезентацій свідомості, із чим пов'язують доступ до неспостережуваного і невербалізованого когнітивного світу. Наочні результати мовленнєвої діяльності стають емпіричною базою для осмислення таких необ'єктивованих явищ, як пам'ять, уявлення, символізація, логічний висновок, фантазування, умовивід тощо. На цьому ж ґрунтуються узагальнення фахівців із текстолінгвістики. Л. Бутакова, зокрема, наголошує: "...Специфіка комунікативної структури тексту завжди свідчить про специфіку певних когнітивних структур і актуальних когнітивних ознак авторської свідомості" [7, 61]. Пор. ще з думкою Н. Слухай: "...Змістово-фактуальна інформація (завжди вербальна, експліцитна) містить відомості про навколишню дійсність, реальну чи вигадану, що стають основою для подальшого розкриття змістово-концептуальної та змістово-підтекстової інформації" [25, 374]. Зрештою, факти індивідуального використання мови, підпорядковані конкретній меті смислотворення, дозволяють "побачити і зрозуміти значну частину когнітивного айсберга" [7, 63].

Показово, що новаторські ідеї мовознавців і, звичайно, психологів мали наприкінці ХХ ст. вирішальний вплив на формування *літературознавчої* когнітивістики (нині з розвитком власне *когнітивної поетики* літературознавці пов'язують методологічне оновлення своєї галузі [див.: 6, 3-4]). Пор.: "Співпраця з когнітивною наукою, певна річ, є важливою для літературознавства як нова версія міждисциплінарності. Мова йде не тільки про лінгвістику, возз'єднання з якою має забезпечити літературознавству когнітивізм..." [28, 323]; "Лінгвісти часто виходять на літературознавчу проблематику, привносячи елемент своєрідного змагання у прочитання текстів. ...Здобутки когнітивної лінгвістики сьогодні можна назвати значними, адже вона напрацювала систему когнітивних категорій аналізу" [6, 7, 13]. І взагалі, варто погодитися, що з'ясування відношень "між мовою та іншими людськими видами діяльності й процесами" є актуальним для всього комплексу гуманітарних наук [14, 19]. По суті з цього ж приводу видатний речник антропоцентризму О. Потебня висло-

---

¹ Цит. за вид.: [19, 41].

вився об'єктивно чітко: "Мовознавство... у відношенні до всіх наук про людину має бути наукою основною" [23, 202].

Підкреслимо, що в дослідженнях із поетики ключовим об'єктом уваги була й залишається *літературна* творчість як питома осереддя емоційно-естетичного начала. Продуктування саме художнього тексту, отже й мотиваційну складову комунікативної поведінки письменника пов'язують з особливим характером т. зв. естетизованої емоції, що є виразнішою порівняно, наприклад, із модальністю розмовного або ж публіцистичного повідомлень. В усталеній проекції на літературно-художній континуум формулюються первинні завдання поетики. Наведемо окремі визначення:

Поетика

"учення про генезис ("синкретизм"), сутності (мімесис, образ, знак, символ, алегорія), види (роди, жанри, модуси) і форми (мотив, сюжет, персонаж, тропи й фігури, діалог і монолог тощо) *словесної художньої творчості*; система наукових понять, що є обґрунтованою з філософського і лінгвістичного поглядів та є адекватною своєму подвійному предметові – "*художній мові*" *літератури* і твору як висловлюванню цією мовою" [26, 182];

"наука про систему виражальних засобів *літературних творів*, одна з найдавніших дисциплін літературознавства" [11, 786];

"розділ філології, присвячений описові *історико-літературного процесу*, архітектоніки *літературних творів* і системи естетичних засобів, що в них використовуються; наука "про *поетичне мистецтво*", яка "вивчає *поезію* як мистецтво" (В. Жирмунський); ...наука про *художню мову... літературних творів*" [18, 292-293].

Пор. ще такі дефініції:

Лінгвістична поетика

"галузь філології, у якій застосовують синтетичні методи аналізу *художнього тексту* і використовують усі переваги міждисциплінарного підходу до вивчення мовних явищ *літературних творів*" [29, 108].

Лінгвопоетика

"наука про взаємодію формальної і змістової будови *художнього тексту*, про роль мовних елементів у досягненні естетичного ефекту, про тенденції розвитку мови *художніх творів* у зв'язку зі стильовими напрямками в літературі" [15, 85];

"філологічна дисципліна... характеризує *художній твір* з погляду його структури, функціональних особливостей окремих компонентів, текстотвірних властивостей мовних одиниць, специфіки використання мовних засобів у *дискурсі* того чи іншого *письменника*" [цит. за: 20, 188].

Нарешті, підкреслимо, що поетика, породжена "когнітивною революцією", зберігає магістральну скерованість – на рецепцію *літературної* творчості. Когнітивна поетика "пропонує гіпотези, які системно пояснюють співвідношення між поетичними ефектами й певними структурними (в широкому розумінні) закономірностями та тенденціями, що простежуються в *художніх текстах*"; вона "висвітлює ту чи іншу грань художньої свідомості, втіленої в *художніх творах, прозових або поетичних*" [10, 19].

Вибір художнього тексту пріоритетним об'єктом поетологічних досліджень сигналізує, звичайно, про спадкоємність наукової традиції¹. Між тим цей вибір із боку когнітивної поетики свідчить, що *письменницька* практика є найбільш відкритою до вивчення творчості як ментального феномену. Адже й у підходах до аналізу людської когніції, і в наукових рефлексіях щодо красенства письменства має місце лінгвоцентрична складова. “Мова не є простому “вплетеною” в той чи інший тип діяльності... вона об'єктивує задум, настанови, різні компоненти діяльності. Хоч би там що, нагода об'єктивувати ментальну діяльність, вербалізуючи її результати, описуючи її в “ословленому” вираженні, робить показання мови безцінними свідченнями людського розуму і людської нерозсудливості”, – стверджують когнітивісти [19, 37, 41]. “Немає мови – немає письменника”, – запевняють поетологи [8, 111]. При цьому вчені солідарно акцентують на вирішальній ролі *слова*, яка належить йому не тільки в структурі мови чи в континуумі тексту, а й у психіці людини. Фактично слова поєднують два різні типи знань, два рівні свідомості, два стани пам'яті – вербальний і невербальний. Ніщо інше, як слово, є “найвиразнішим показником здійснення акту пізнання, тому водночас є дійсним актом думки і точним свідченням ступеня її розвитку” [див.: 16, 9]. Для дослідника літературної комунікації не менш важливо враховувати й таке: “Одиниці лексичного рівня – це основний засіб і текстотворення, і смислотворення, і смисловираження. Слово з-поміж інших текстових одиниць має найбільшу структурну, конструктивну, смислонакопичувальну та кумулятивну силу” [3, 325].

Доцільно нагадати, що логіка пізнання ґрунтується на розкритті внутрішньої природи явищ через їх зовнішні прояви. А отже, *екстеріоризована* форма тексту, зокрема художнього, є ключовим джерелом в осягненні глибинних механізмів мовної поведінки автора (митця). Пор. в К. Г. Юнг'а: “Є цілком очевидним те, що *мистець повинен бути поясненим із його власного мистецтва*, а не з недолугостей його природи та із особистих конфліктів, які представляють усього тільки прикрі наслідки тієї обставини, що він є мистцем, тобто людиною, на яку навалився тигар, більший, ніж для простого смертного” [30, 135]. К. Г. Юнг написав це 1930 р. І показово, що в пізніших роботах фундаторів когнітивної теорії метафори аналогічні висновки дістають майже аксіоматичної констатації, як наприклад, у М. Бірдслі: “Хибно вважати, що висновки про метафоричне вживання слова у вірші ми робимо на підставі наших знань про думки поета; якраз навпаки, ми уявляємо, про що він думав, оскільки бачимо слово, вжите метафорично. Ключ до розуміння поезії має бути в самій поезії, інакше ми нічого не могли б у ній збагнути” [4, 207]. Додамо, що позиція сучасних дослідників є абсолютно співзвучною; пор.: “Стиль, надто ж індивідуальний, – це, справді, насамперед “одежа слова”, тіло тексту, за яким глибше осягаємо душу (ідею) та розум (концепцію, ідеал)” [27, 11].

Актуально звучить нині думка акад. О. Білецького: “...Ми станемо на міцнішу основу, *виходячи* не з творчої особистості, а з *результатів творчості*, відтоді, як закріплені на папері, вони стають реальністю, приступною для спостереження й об'єктивного аналізу” [5, 296]. Відтак і спроби реконструювати “внутрішній лексикон”, “внутрішню граматику” завжди передбачатимуть аналіз “зовнішніх” даних, “поверхневих структур” – засобами власне лінгвістичного опису. При цьому роль чинників позамовних, безперечно актуальна, залишатиметься, за висновками фахівців, усе ж другорядною [19, 42-43].

Важко не погодитися, що когнітивізм стимулював утвердження *новітньої* поетики. Характер “інтелектуальної революції” виявляється й у новій постановці питань, і в нових способах їх розв'язання. До такої думки схилиють, зокрема, матеріали і промовиста назва часопису “Poetics today” (див., напр., тематичні випуски “Literature and the cognitive

---

¹ Щоправда, традиційною, хоч і менш практикованою, є модель *універсальної* поетики. Див. про це: Гливінська Л. Поетика в умовах тотальної текстуалізації // Українське мовознавство. – 2014. – Вип. 41/1. – С. 74-81.

revolution” (2002, № 23.1); “Poetics and cognitive science” (2011, № 32.3)). Утім, традиція текстурального аналізу, зреалізована в поетико-когнітивних студіях, складалася значно раніше. Її витoki вбачають в універсалістській поетиці Арістотеля; у морфологічній поетиці епохи романтизму; у поетиці “можливих світів”, базованій на філософії Г. В. Лейбніца, тощо¹. Про класичну риторику як підґрунтя актуальних нині підходів пише, до речі, один з основоположників сучасної когнітивної поетики П. Стоквелл².

Зауважимо, що дослідники справедливо вказують на ідейну спорідненість когнітивної поетики і т. зв. “естетики впливу” [28, 320]. Останню іменують, нагадаємо, ще й рецептивною естетикою. Розробку її базових положень датують періодом 60 – 80-х рр. ХХ ст. і пов’язують щонайперше з іменами німецьких філологів, серед яких: В. Ізер, Г. Р. Яусс, В. Варнінг, Г. Грімм. Естетико-функціональний підхід відсилає до проблеми *інтерпретації* художнього тексту / твору: читач є активним співучасником літературної комунікації, креатором змісту; твір виникає, реалізується лише в контактi з реципієнтом; сприйняття не може бути ані хибним, ані істинним – воно множинне, і це має онтологічне підґрунтя; поліфонічність декодування засвідчує іманентну відкритість мистецтва слова. Додамо, що американська версія означеної теорії відома за назвою “рецептивна критика”. У США рецепціоністські ідеї дістали поширення в 60 – 70-х рр. минулого століття під впливом праць С. Фіша. Учений акцентував на вкрай індивідуалізованому сприйнятті: твір ніби й не існує поза читачем; “кожна лексична одиниця поглинається контекстом життєвого досвіду та знань реципієнта відповідно до його особистих вражень” [див.: 21, 319]; те, як озивається читацька свідомість на твір, нагадує прозріння; читання є осяянням.

Важливо, що “когнітивна революція” увиразнила загальнонауковий курс на вироблення оптимальних інтерпретативних стратегій у пізнанні людини і світу. Зокрема, теорії читача стали проявом саме цієї актуальної тенденції; пор.: [14, 20]. Ще одна з таких теорій чи не найбільше, як видається, співвідносна з когнітивною поетикою. Мова йде про рецептивну поетику. Остання культивує “прагнення моделювати процес впливу на читача як спосіб розкриття поетикальної структури самого твору” [17, 39]. Отже, маємо формат прикладної царини, яку цікавить конкретний твір і конкретна “поетична техніка”³, зреалізована в ньому⁴. У другій половині ХХ ст. заявлений науковий ракурс обрали польські вчені, представники Вроцлавської філологічної школи: Е. Бальцежан, Р. Гандке, Я. Славінський та ін. Варто відзначити, що ключове питання – про вплив образно-виражальних засобів на суб’єкта сприйняття прямо корелює з тим, у чому вбачають мету й когнітивної поетики, а саме: з’ясувати, як художники слова моделюють певну емоційну атмосферу, які вербальні еквіваленти віднаходять для цього, а також спрогнозувати читацькі реакції й пояснити їх з урахуванням особливостей текстової структури⁵. Вітчизняні фахівці, до речі, справедливо вважають, що “власне рецептивна поетика глибоко закорінена в український ґрунт” [17, 39], і посилаються щонайперше на концепції О. Потебні та І. Франка.

¹ Докладніше: Воробйова О. П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 18-22.

² Див.: Stockwell P. Cognitive poetics: an introduction (London, 2002).

³ Пор.: Франко І. Леся Українка // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. (Т. 31. – К., 1981. – С. 272).

⁴ Звернімо увагу на судження Р. Гром’яка: “Сама поетика як сукупність, інтенціонально зорганізована система прийомів художнього вираження є ланкою, що концентрує в собі функціональну природу естетичної комунікації, художньої *сурестії*” [13, 210].

⁵ Див. одне з програмних поетико-когнітивних досліджень: Tsur R. Toward a theory of cognitive poetics (Amsterdam, 1992).

Зауважимо, що в контексті нинішніх наукових реалій виразно проступає тенденція до зближення поетики зі стилістикою¹. Таке взаємопроникнення, загалом, є традиційним, і звичайно його пояснюють багатоаспектністю аналізу, здійснюваного на засадах поетики. При цьому додають, що, на відміну від власне стилістичного підходу, за якого «певний компонент розглядуваного твору головню «береться в його співвіднесеності, в уявному порівнянні з чимось аналогічним в інших творах», поетика передбачає дослідження будь-якого компонента твору «в його безпосередній «роботі» на ціле» [див.: 22, 33]. Пор. ще: «...поетика має об'єктом вивчення певну *цілісність*, відносно довершену *систему*, яка існує в єдності змісту і форми... Кожен предмет, деталь, ситуація, мотив розглядаються поетикою в процесі реалізації образного втілення визначеної художньої ідеї» [18, 293].

Підкреслимо, що в працях когнітологів знак рівності з'являється не тільки між поетикою і стилістикою, а й між поетикою і риторикою². У відношеннях взаємозалежності іноді постають також поетика і наратологія [див.: 2, 298]. Принагідно зауважимо, що за класифікацією А. Річардсона, американського літературознавця, поетику, риторику і наратологію визначено окремими галузями в царині філологічно орієнтованої когнітивістики [див.: 6, 6-7].

У цілому, переконуємося, що інституалізація когнітивної поетики триває й освоєння нових горизонтів відбувається за характерним «сценарієм». Між тим є в цій новизні елемент відносності. Виявляємо, зокрема, що поетико-когнітивна проблематика чітко корелює з рецепціоністськими теоріями.

Розвиваючись на засадах когнітивізму, поетика зберігає загальнофілологічну скерованість та водночас набуває виразного лінгвоцентричного характеру. Це має закономірний зв'язок із трактуванням мови – першоелемента текстової структури і першооснови стилю – визначальним маркером когніції. Вербальний профіль тексту стає цікавим не лише як продукт комунікативної діяльності й експліцитне тло асоціативної невичерпності мови, а як матеріал для спостережень над явищами концептуального світу людини (і автора тексту, і реципієнта), її ментальної природи, як «програма» для вивчення імпліцитних мислинєвих механізмів, що спрямовують і породження тексту, і його декодування.

Літературна комунікація – пріоритетний об'єкт дослідження в новочасних когнітивних студіях. Увага саме до цієї форми людської креативності, з одного боку, засвідчує усталеність поглядів на поетику як систему естетичної оцінки художнього тексту, а з іншого – вкотре сигналізує про лінгвоцентричність когнітивістики. Адже літературна творчість як мистецтво слова постає характерною ілюстрацією пізнавальної активності індивідуума.

Широкі перспективи вбачаємо в універсалізації когнітивної поетики: за наявності відповідного методологічного інструментарію можна оптимізувати аналіз наукової, публіцистичної, епістолярної та іншої текстотворчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арлаускайте Н. Проект когнитивной поэтики: дисциплинарные границы [Электронный ресурс] / Наталия Арлаускайте // *Literatūra: Rusistica Vilnensis*. – Vilnius, 2004. – No. 46. – P. 1-9. – Режим доступа: <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Literatura/46-2/str13.pdf> (25.04.2014).

---

¹ Пор.: Cognitive Stylistics. Language and cognition in text analysis (Amsterdam; Philadelphia, 2002).

² Див.: Turner M. The literary mind: the origins of thought and language (New York; Oxford, 1996).

2. Ахапкин Д. Когнитивный подход в современных исследованиях художественных текстов (обзор новых книг) / Денис Ахапкин // Новое литературное обозрение. – 2012. – № 114. – С. 298-312.
3. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста : учебник / Бабенко Л. Г., Васильев И. Е., Казарин Ю. В. – Екатеринбург : Изд-во Уральск. ун-та, 2000. – 534 с.
4. Бирдсли М. Метафорическое сплетение / Монро Бирдсли ; [пер. с англ. Н. Н. Перцовой] // Теория метафоры : сборник / общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 201-218.
5. Білецький О. В мастерской художника слова // Білецький О. Зібрання праць : у 5 т. / Олександр Білецький ; ред. кол.: М. К. Гудзій [та ін.]. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 274-489.
6. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія і поетика : монографія / Т. В. Бовсунівська. – К. : Київський університет, 2010. – 189 с.
7. Бутакова Л. О. Интерпретация художественного текста: поэтика “с человеческим лицом”, “усредненным” сознанием или поэтика без “лица” и “сознания”? / Л. О. Бутакова // Вопросы психолингвистики. – 2003. – № 1. – С. 57-63.
8. Виноградов В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во худ. литературы, 1959. – 656 с.
9. Винокур Г. О. Культура чтения // Винокур Г. О. Собрание трудов / Г. О. Винокур ; сост. С. И. Гиндина. – М. : Лабиринт, 2000. – С. 81-93.
10. Воробйова О. П. Когнітивна поетика в потєбнянській ретроспективі / О. П. Воробйова // Мовознавство. – 2005. – № 6. – С. 18-25.
11. Гаспаров М. Л. Поэтика / М. Л. Гаспаров // Литературная энциклопедия терминов и понятий / гл. ред. и сост. А. Н. Николюкин. – М. : Интелвак, 2003. – С. 786-787.
12. Григорьев В. П. О задачах лингвистической поэтики / В. П. Григорьев // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – 1966. – Т. XXV. – Вып. 6. – С. 489-499.
13. Гром'як Р. Т. Про визначення поетики у світлі естетичної концепції І. Я. Франка // Гром'як Р. Т. Давнє і сучасне : вибр. ст. з літературознавства / Роман Гром'як. – Тернопіль : Лілея, 1997. – С. 204-210.
14. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17-33.
15. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
16. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси : навч. посібн. / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 264 с.
17. Ключек Г. Трактат Івана Франка “Із секретів поетичної творчості” як предтеча української рецептивної поетики / Григорій Ключек // Слово і час. – 2007. – № 4. – С. 39-45.
18. Кондаков Б. В. Поэтика / Б. В. Кондаков // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта ; Наука, 2006. – С. 292-296.
19. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 34-47.
20. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / М. Голянич [та ін.] ; Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : [Сімік], 2012. – 392 с.
21. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-укл. Ковалів Ю. І. – Т. 2. – К. : Академія, 2007. – 624 с. – (Серія “Енциклопедія ерудита”).
22. Мойсієнко А. К. Поетика слова і світу / А. К. Мойсієнко // Мовознавство. – 2008. – № 4-5. – С. 32-39.

23. Потебня А. А. Психология поэтического и прозаического мышления // Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня ; [отв. ред. А. К. Байбурин]. – М. : Правда, 1989. – С. 201-235.
24. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи // Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир ; пер. с англ. под ред. и с предисл. А. Е. Кибрика ; [ред. Мазо В. Д.]. – М. : Прогресс ; Универс, 1993. – С. 26-203. – (Филологи мира).
25. Слухай (Молотаева) Н. В. Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко / Н. В. Слухай (Молотаева). – К. : [б. в.], 1995. – 486 с.
26. Тмарченко Н. Д. Поэтика / Н. Д. Тмарченко // Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / [гл. науч. ред. Н. Д. Тмарченко]. – [М.] : Изд-во Кулагиной ; Intrada, [2008]. – С. 182-186.
27. Ткаченко А. О. Індивідуальний стиль: феноменологія / типологія; динаміка / статика (на матеріалі творчості українських поетів 60 – 90-х років ХХ ст.) / Ткаченко Анатолій Олександрович : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.06 ; 10.01.01. – К., 1998. – 36 с.
28. Третьяков В. [Рец. на кн.:] Лозинская Е. В. Литература как мышление: когнитивное литературоведение на рубеже ХХ – ХХІ веков: аналитический обзор / Е. В. Лозинская ; РАН, ИНИОН, Центр гуманитарно-информац. исследований. – М. : [б. и], 2007. – 160 с. / Владислав Третьяков // Новое литературное обозрение. – 2009. – № 98. – С. 317-324.
29. Фатеева Н. А. Лингвистическая поэтика / Н. А. Фатеева // Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / [гл. науч. ред. Н. Д. Тмарченко]. – [М.] : Изд-во Кулагиной ; Intrada, [2008]. – С. 108-109.
30. Юнг К. Г. Психологія та поезія / Карл Густав Юнг ; [пер. з нім. Івана Герасима] // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. – 2-е вид., доповн. – Львів : Літопис, 2002. – С. 119-138.